

Mozaika lidových obyčejů

Radomil Hradil

Pro lidové zvyky, zvolna zanikající v 19. století a jen ojediněle přežívající do dnešních dob, je příznačné, že poukazují na staroslovanské rituály, které na sebe vzaly křesťanskou podobu, přizpůsobily se oslavám křesťanského církevního roku. Někde je však tato „maska“ jen velmi volná a jinde se ji nepodařilo nasadit vůbec...

Okolo svátku sv. Mikuláše, případně ve svátek Nepo- skrvněného početí Panny Marie (8. prosince) chodil nejen Mikuláš s čertem, ale někde také Mikuláška, Mikolajka, Matička či Boží Matka. Matička „je zahalena v bílou plachtu, v ruce drží kopist, dává dětem líbat křížek a učí je modlit; dary nerozdává“. Někde doprovázely dvě Mikulášky Mikuláše v roli dnešních andělů, jinde chodila Mikuláška dva dny po Mikuláši a neposlušným dětem brala jeho dary, jinde zase nechodil Mikuláš vůbec, jen Matička, která zastávala jeho funkci, jak ji známe dodnes, a jinde obcházely dvě bíle oblečené Matičky doprovázené třemi sazemi počerněnými chlapci, oblečenými do obrácených kožichů opásaných povříslly a řinčícími řetězy. V těchto zvycích můžeme tušit uctívání starých božstev, stejně jako v obchůzkách se soškou Panny Marie, prováděných v tomto období v některých vsích. Takto, v podobě bíle zahalených žen, ovšem obcházely jednotlivá stavení také barborky (okolo 3. prosince), kterých bývalo někde i šest, lucky (okolo 13. prosince), kterých také někdy chodívalo více, třeba tři i šest; na Štědrý den, Nový rok nebo na Tři k rále pak zase chodívaly perchty, peruchty či perychty, případně i šperechty. Toto jméno, které je zjevně německého původu, je odvozeno ze starohornoněmeckého *percht*, což znamená *jasný, zářivý* a poukazuje na někdejší vjem jasu, světla, z něhož jsou tvořeny duchovní, božské bytosti, které posloužily jako předloha při vzniku všech těchto tradičních postav.

Velmi pozoruhodným zvykem, o kterém bych se chtěl ještě zmínit, bylo rituální stínání berana a shazování kozla; tyto dva obyčeje se na různých místech našeho venkova udržely překvapivě dlouho, až do druhé poloviny 19. století. V Záhlinicích na Kroměřížsku se beran stínal každoročně o posvícení, respektive o hodech do roku 1830, na Poličsku je stínání zaznamenáno ještě kolem roku 1848 a v Korouhvi (okres Svitavy) „po dvouleté přestávce“ dokonce v roce 1886! Stínalo se za zpěvu a tance a obřad byl pojen mimo jiné s obchůzkou. Na Brněnsku probíhalo stínání berana takto: „Na lavičce jest zvíře uvázáno provazy. Pokryto jest obyčejně červeným šátkem a ověněno květinami a pentlemi. Přinášívá se za zvuků hudby a obchází celá stárkovská družina třikrát kolem máje. Hudci dojedou na svá místa, beránek postaví se nedaleko máje a stárci se svými stárkami provádějí zajímavý, obřadový tanec kolem berana. Broušení šavlí dodává obřadu podivný ráz. Zpívá se: Ještě kuža na beranu, juž chasníci pijó na ňu, fik sem, fik tam, fik sem, fik tam. Já se ti, beránku, nebojím, já lí tvou hlavěnku přistrojím.“

Stejně obřadný charakter mělo shazování opentleného kozla původně z kostelních věží nebo i významných, obětních skal, později, když už faráři nebyli ochotni tento zvyk ve svém kostele tolerovat, z věží hostinců apod. Shazovalo se na sv. Jakuba (25. července); a i když proti tomu úřady brojily, přežíval tento zvyk také velmi dlouho, a to nejen na venkově. A třebaže se v *Pražských novinách* v roce 1857 o shazování kozla ve Vlachově Březi psalo: „Dnešního dne (25. července) dočkalo se naše městečko velmi zajímavého divadla, jakého za našich časů již nikde není ke spatření, leda snad ještě v Kocourkově“, je tento obyčej zaznamenán ještě roku 1859 třeba v Hostačově u Kolína, roku 1860 v Prachovských skalách u Jičína a roku 1879 ve vesnicích v okolí Vysokého v severovýchodních Čechách. Lidé věřili, že kozlova smrt z nich smyje všechny hříchy, kterých se toho roku dopustili. - Tušíme zde pozůstatek prastarého rituálu sebeobětování velekněze či panovníka (původně tyto byly „funkce“ totožné), který je velkým mystériem, jemuž v našem dnešním stavu vědomí už v podstatě ani nemůžeme porozumět.

A tentýž původ má patrně i poslední obyčej, jehož bychom si letmo povšimli, a to stínání krále, při němž byl o svatodušních svátcích (letnicích) představitel krále obřadně souzen a nakonec „s'at“. Různé obřady s „králi“ byly velmi rozšířené a nešlo při nich jen o stínání, ale také o takzvané honění krále nebo o jízdu králů, na moravském Slovácku dodnes velmi oblíbenou. Pozoruhodné je, že při této jízdě či při honění býval králem ten „nejmenší hoch“ (Brodek u Přerova), jinde zase byl král „oblečen v bílý ženský šat, opásán červenou pentí (...), na hlavě měl věnec nebo korunku z pentí a v ruce kytici z čerstvých pivoňkových růží“ (Záhlinice). Posazen byl na bělouše - a ví se, že velekněží starých slovanských božstev prováděli obřadní jízdy na posvátných bělouších, zasvěcených příslušnému božstvu... V přípravách na letnice obcházely dům od domu kráalky či královničky, někde jedna s družinou, jinde jich bylo více. V Podluží nesla čtyři děvčata baldachýn, páté šlo pod baldachýnem, vlasy rozpuštěné, v ruce talíř s věncem. V Kuřimi chodily dvě bíle oblečené kráalky s doprovodem děvčat májkami v ruce.

V Oplocanech byla královnička celá bílá, na hlavě věneček z vitého kvítí, po boku jednu družičku, rovněž v bílém, za sebou doprovod ostatních děvčat. Atd. Stejně jako vynášení Morany nebo přinášení „líta“ obstarávaly obchůzky královniček výlučně dívky na prahu dospělosti, kdysi patrně panny, a i tady tušíme doznívání starých kultů, kdy v průvodu šla velekněžka se svou družinou dívek, panen zasvěcených příslušnému božstvu. Obchůzky králek byly obyčejem, který se také udržoval velice dlouho, o kterém však v roce 1899 jedna stařenka na Slovácku pravila, že už to není ani setina toho, čím býval kdysi.

Můžeme předpokládat, že obřady se pak odrazily nejen v obyčejích, ale postupně také v dětských hrách; a je dost možné, že ve své podstatě záhadná, ovšem dodnes oblíbená hra na zlatou bránu („kdo do ní vejde, tomu hlava sejde“) má svůj původ ve zmíněných letničních rituálech.